

ทุนทางสังคมกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : กรณีศึกษาตลาดคลองสวนร้อยปี อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

Social capital and eco-tourism management: a case study of Klong Suan old market,
Bang Bo district, Samut Prakan province.

เบญญาภา ศุภพานิชย์¹

อาแว มะแะ²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนทางสังคมที่ปรากฏในชุมชน กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และบทบาทของทุนทางสังคมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ วิธีการศึกษาใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-informant interview) จำนวน 16 คน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation)

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปีเคยเป็นศูนย์กลางการคมนาคมที่สำคัญในอดีตและเป็นชุมชนขนาดใหญ่ คนในชุมชนมีวิถีชีวิตและประเพณีที่ยึดถือกันอย่างเหนียวแน่น และบางส่วนปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน แม้สมาชิกชุมชนจะมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ แต่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีเหมือนพี่เหมือนน้อง และอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ส่งผลให้เกิดความไว้วางใจและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสูง ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งคอยเป็นหูเป็นตาในการดูแลความสงบเรียบร้อยในชุมชน และมีความผูกพันกับถิ่นที่อยู่อาศัยและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม โดยส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าแม่ค้าอยู่ในพื้นที่ตลาดคลองสวนร้อยปี ซึ่งเจ้าของตลาดเป็นผู้นำชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการ และเปิดโอกาสให้คนในชุมชนใช้พื้นที่ในตลาดเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่ประกอบอาชีพโดยไม่ต้องเสียค่าเช่า อีกทั้งยังมีส่วนผลักดันให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้น โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ผลของความพยายามนี้ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกิจกรรมขึ้นภายในชุมชนที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกจนกลายเป็นความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่มีการเกื้อกูลต่อการพัฒนาให้ก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การจัดการโดยชุมชน

Abstract

This research aimed at investigating existing social capital, eco-tourism management process and the role of social capital in the management of eco-tourism at Klong Suan Old Market, Bang Bo District, Samut Prakan Province. The study followed a qualitative research approach in which data collection was done by means of in-depth interview with 16 key-informants, together with non-participant observation.

¹ นักศึกษาปริญญาโท คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

The research results reveal that Klong Suan Old Market was an important transportation hub and a large community in the past. Simple livelihoods and local culture have been carried on by community members until today. Despite the fact that the community consists of people from different ethnic groups, they live together peacefully. Their familiarity and kinship-like relation help strongly in building trust and unity in the community. Community members cooperate well in various communal activities including neighborhood watching action in keeping the community peace. They are tied strongly with their hometown and traditional way of life. The majority of them still make their livings as traders in the market which is owned by a community leader who plays a significant role in the management of the market and provides opportunities for community members to live and make their livings free of charge. Moreover, he acts as the leader in initiating eco-tourism development in the community by providing opportunities for community members to participate in the development process. His efforts result in the formation of various interest groups in the community associated with eco-tourism and attract supports from concerned agencies that lead to network formation which is helpful for making continual progress of the development.

Keywords: social capital , eco-tourism , community-based management

ความเป็นมาของปัญหา

นับตั้งแต่มนุษย์ได้รู้จักกับคำว่า “ทุน” มาเกือบสี่พันปีมาแล้ว คำว่าทุนได้ถูกใช้ในความหมายที่หลากหลาย โดยอาจจะถูกมองไปในเชิงมูลค่าที่เกี่ยวกับวัตถุ เงินทอง หรือในเชิงคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับจิตใจและความดีงาม แต่คนส่วนใหญ่มักจะคุ้นเคยกับคำว่าทุนในเชิงเศรษฐศาสตร์ซึ่งเกี่ยวข้องกับเงินทอง แรงงานและปัจจัยการผลิตต่างๆ จนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้ ได้มีการนำคำว่า “ทุนทางสังคม” มาใช้ ซึ่งไม่ใช่ตัวเงิน แต่เป็นเรื่องของพลังที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกันของสมาชิกในสังคม และคุณค่าที่ช่วยจรรโลงให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข

ทุนทางสังคมเป็นทุนประเภทหนึ่ง ที่มาจากความร่วมมือร่วมใจของคนในสังคมหรือชุมชน อันส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนหรือสถาบัน บนพื้นฐานของความไว้วางใจ ความเอื้ออาทรและความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยนัยนี้ทุนทางสังคมจึงเป็นเสมือน

สมบัติสาธารณะที่สมาชิกทุกคนในชุมชนหรือกลุ่มสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ตลอดเวลา และที่สำคัญคือ เป็นทุนที่มีคุณลักษณะพิเศษที่ยิ่งใช้จะยิ่งมีเพิ่มมากขึ้น(วรุฒิ โรมรัตนพันธ์, 2549)

ในปัจจุบัน มีการกล่าวถึงทุนทางสังคมในประเทศไทยกันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 เมื่อสภาพเศรษฐกิจย่ำแย่ ส่งผลให้จำนวนคนว่างงานมีมากและมีสภาพจิตใจย่ำแย่ จนคนจำนวนหนึ่งหันหลังให้กับเมืองใหญ่ พากันเดินทางกลับสู่ชนบทถิ่นฐานบ้านเกิดของตน อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทของทุนทางสังคมที่มีอยู่สูงในชุมชนชนบท ที่พร้อมจะรองรับและช่วยเหลือเยียวยาให้คนเหล่านี้มีพลังที่จะลุกขึ้นสู้อีกครั้ง ในขณะเดียวกัน การจัดตั้งกองทุนเพื่อสังคม (Social investment fund) ในเวลาไล่เลี่ยกัน มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมไทยในระดับล่าง ให้หันกลับไปมองคุณค่าทางสังคมที่เคยมีเป็นทุนเดิมแต่อาจถูกมองข้าม

ไปในปัจจุบันเช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ฯลฯ (วรวิมล โสมรัตนพันธ์, 2549)

ในระยะเวลาต่อมา เมื่อได้เกิดภัยพิบัติธรรมชาติครั้งรุนแรงจากคลื่นยักษ์สึนามิในปี พ.ศ. 2547 ทำให้ได้เห็นธารน้ำใจของคนไทยจากทั่วทุกสารทิศที่หลั่งไหลบริจาคเงินทองและสิ่งของต่างๆ เพื่อช่วยขยับน้ำตาผู้ประสบภัย อันแสดงให้เห็นว่าทุกครั้งที่มีวิกฤติปัญหาเกิดขึ้น คนไทยสามารถรวมพลังลุกขึ้นมาต่อสู้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เสมือนหนึ่งเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน (สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต, 2548) นอกจากนี้ยังมีปรากฏการณ์ในระดับชุมชนที่เป็นกรณีตัวอย่าง เช่น ชุมชนบางเจ้าฉ่า จ.อ่างทอง ที่ได้ใช้ทุนทางสังคมเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนให้มีพลังในการจัดการกับปัญหาต่างๆ โดยใช้แผนชุมชนและรื้อฟื้นทุนทางสังคมมาประยุกต์ใช้ให้พัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งและทำให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างยั่งยืนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ อีกทั้งยังตั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มานำบูรณาการกับการดำรงชีพอีกด้วย (โกสินทร์ ดอกบัว, 2551)

ในปัจจุบัน กระแสของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กำลังได้รับความนิยมสูงขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการโดยชุมชน ซึ่งประสบความสำเร็จและเกิดผลประโยชน์แก่ชุมชนอย่างมาก ในขณะที่บางชุมชนกลับพบกับอุปสรรคไม่สามารถดำเนินการได้อย่างราบรื่น ท่ามกลางความผันผวนนี้ มีชุมชนหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่รอยต่อของ 2 จังหวัด คือ จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดฉะเชิงเทรา และมีตลาดเก่าแก่ที่เรียกกันว่า “ตลาดคลองสวนร้อยปี” ได้พยายามพัฒนาตลาดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จนเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย

ในอดีต ตลาดคลองสวนเป็นแหล่งค้าขายทางน้ำที่สำคัญของคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง อีกทั้งยัง

เป็นจุดแวะพักบนเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สำคัญและสะดวกที่สุดเส้นทางหนึ่งในละแวกนี้ มีผู้คนอาศัยอยู่รวมกันหลายเชื้อชาติ ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และผสมผสานทางวัฒนธรรมได้อย่างลงตัว ในปัจจุบัน แม้ตลาดแห่งนี้จะเป็นเพียงอาคารไม้เก่าๆ ที่เป็นเรือนไม้โบราณริมน้ำอายุกว่าร้อยปี แต่ด้วยความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่นที่ช่วยกันดูแลและรักษาอย่างดี ประกอบกับวิถีชีวิตของผู้คนที่ยังคงรวมตัวกันค้าขายสินค้าประเภทต่าง ๆ ด้วยความโอบอ้อมอารีย์ไม่เฉพาะระหว่างคนในชุมชนเท่านั้น แต่สำหรับทุกคนที่มาเยี่ยมเยือน จึงสร้างความประทับใจแก่ผู้มาเยือนอย่างมาก อันเป็นลักษณะเด่นของชุมชนแห่งนี้ ที่หาไม่ได้ง่าย ๆ ในสังคมยุคปัจจุบัน

จากสภาพการณ์ดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาทุนทางสังคมกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในตลาดคลองสวนร้อยปีแห่งนี้ โดยมีคำถามหลักของการวิจัยว่า ทุนทางสังคมมีบทบาทในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนตลาดคลองสวนอย่างไร และมีผลต่อความสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในตลาดคลองสวนเพียงใด ผลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเสริมสร้างทุนทางสังคมในระดับชุมชน และประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนนี้ รวมทั้งชุมชนอื่นๆที่มีบริบทใกล้เคียงกันให้เหมาะสมและยั่งยืนในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาทุนทางสังคมที่ปรากฏในชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชน

3. เพื่อศึกษาบทบาทของทุนทางสังคมใน
จัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษาและเครื่องมือที่ใช้ในการ รวบรวมข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้ยึดแนวทางการวิจัย
คุณภาพ เป็นแนวทางในการศึกษา โดยมีรายละเอียดวิธี
การศึกษาดังต่อไปนี้

1. วิธีการรวบรวมข้อมูล

1.1 การศึกษาจากเอกสาร (Documentary
study) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ
ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ รายงานการวิจัยและ
วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
รวมทั้งประวัติความเป็นมาของตลาดคลองสวนร้อยปี

1.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth
Interview) เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ใน
ลักษณะของการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยใช้ประเด็น
คำถามนำรองการสัมภาษณ์ในบรรยากาศที่ไม่เป็น
ทางการ เนื้อหาที่สัมภาษณ์ครอบคลุมการจัดการ
ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนและมีบทบาทของทุนทาง
สังคม

1.3 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-
participant observation) ใช้สำหรับสังเกตความเป็นอยู่
และวิถีชีวิตของคนในชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี โดย
ผู้วิจัยแฝงตัวเป็นนักท่องเที่ยวเข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตของคน
ในท้องถิ่นทั้งในวันธรรมดาและวันหยุดเสาร์อาทิตย์ เพื่อ
สังเกตบรรยากาศของการท่องเที่ยวและการบริการต่างๆ
ในชุมชนและบริเวณตลาด นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เข้าร่วม
กิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นภายในตลาดคลองสวนร้อยปี

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์
แบบเจาะลึกเป็นเครื่องมือประกอบการสัมภาษณ์แบบ
เจาะลึก เนื้อหาที่สัมภาษณ์ประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐาน
ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ บริบทของชุมชน ทุนทางสังคมที่มี
อยู่ในชุมชน การจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายใน
ชุมชน และบทบาทของทุนทางสังคมในการจัดการ
ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการด้วยวิธีการ
จำแนกข้อมูล (Classification) ตามประเด็นต่างๆ และ
การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยการนำ
ข้อมูลที่ได้มาจำแนกออกเป็นหมวดหมู่ ทำความเข้าใจ
กับความหมายของประเด็นต่างๆ ให้ชัดเจนและหาความ
เชื่อมโยงระหว่างประเด็น แล้วนำไปเปรียบเทียบกับ
แนวคิดและทฤษฎี รวมทั้งงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

บริบทของชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี

ตลาดคลองสวนร้อยปีตั้งอยู่ครอบคลุมพื้นที่สอง
จังหวัด คือ จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดฉะเชิงเทรา
ตามแนวคลองประเวศบุรีรมย์ เป็นชุมชนที่มีประวัติ
ยาวนานกว่าหนึ่งร้อยปี และผู้คนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับ
คลองแห่งนี้ที่ขุดขึ้นมาในสมัยรัชกาลที่ 3 อันเป็นการขุด
อย่างมีการรังวัดแนวคลองเป็นเส้นตรง ทำให้เดินเรือได้
รวดเร็วและสะดวกมากยิ่งขึ้น ซึ่งต่อมามีทั้ง ชาวไทย ชาว
จีน ไทยมุสลิม มอญและเขมรพากันจับจองที่ดินสองฝั่ง
คลองเป็นที่ทำกินจวบจนถึงทุกวันนี้ (พิชัย สดภิบาล,
2549)

เจ้าของตลาดเก่าคลองสวนร้อยปีคนแรกคือ
นายบรรจง อัสวานิชย์ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “อา
เสี้ย” บิดาของนายสุธี อัสวานิชย์ เจ้าของตลาดคน
ปัจจุบัน ได้เดินทางมาจากเมืองจีนด้วยเรือสำเภาเมื่อ

ประมาณปี พ.ศ. 2459 เพื่อหนีความยากลำบาก เมื่อมาเห็นพื้นที่ตรงนี้มีต้นไม้เขียวขจี จึงตัดสินใจตั้งถิ่นฐานริมคลองประเวศบุรีรมย์ บริเวณสี่แยกเทพราช และเริ่มสร้างตลาดด้วยการปลูกอาคารไม้ หลังคามุงจาก จำนวน 6 ห้อง ด้วยความที่เป็นผู้มีความรู้ ความ สามารถและขยันหมั่นเพียร จึงทำกิจการหลายอย่าง ทั้งค้าขายน้ำมัน ขายยา ขายนูหรื ข้าวและทำโรงสี เมื่อกิจการรุ่งเรือง จึงได้พัฒนามาเป็นตลาดคลองสวนร้อยปีให้เจริญก้าวหน้าดังเช่นที่เห็นในปัจจุบัน

แรกเริ่มเดิมที ตลาดแห่งนี้ตั้งอยู่ในตำบลคลองสวน จังหวัดสมุทรปราการ ต่อมาตลาดได้เติบโตขึ้น คึกคักไปด้วยเรือแพค้าขายและผู้ซื้อหาจากชุมชนโดยรอบ มีเรือสัญจรไปมาและแวะพักเป็นจำนวนมาก จึงกลายเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าขนาดใหญ่ อีกทั้งมีร้านขายทอง โรงฝิ่นและร้านจำหน่ายสินค้าเบ็ดเตล็ดที่จำเป็นต่อการดำรงชีพต่าง ๆ ต่อมาได้ขยายครอบคลุมพื้นที่ของตำบลเทพราช ในอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทราด้วย ซึ่งแบ่งเขตด้วยคลองเล็กๆ ที่แยกมาจากคลองประเวศบุรีรมย์ ในระยะแรกการข้ามฝั่งใช้วิธีการสาวเชือกดึงเรือข้ามไปมา ต่อมาได้มีการสร้างสะพานอศุภนิชย์ข้ามคลองสายนี้ ทำให้สะดวกต่อการข้ามไปมาหาสู่กันยิ่งขึ้น ระหว่างชาวบ้านย่านตำบลเทพราชซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนไทยมุสลิม และตำบลคลองสวนที่ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน 2 กลุ่มนี้อยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยอย่างสงบสุขจนถึงปัจจุบัน สะพานไม้แห่งนี้จึงเสมือนเป็นอนุสรณ์ให้คนรุ่นหลังได้ระลึกถึงความความสัมพันธ์อันแนบแน่นของคนสองฝั่งคลอง

เมื่อเวลาผ่านไป ความเจริญได้แผ่ขยายเข้ามาสู่ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการสร้างถนนออ่อนนุช-เทพราช ทำให้การดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ค่อยๆปรับเปลี่ยนไป จากเดิมที่นิยมใช้การคมนาคมทางน้ำในการเดินทางและการติดต่อค้าขาย มาใช้การสัญจร

ทางบกมากขึ้น ส่งผลให้การค้าขายทางน้ำซบเซาลง คนวัยแรงงานส่วนใหญ่ย้ายออกไปทำมาหากินที่อื่น เหลือแต่คนชรา กับเด็กในชุมชน แต่ตลาดแห่งนี้ยังไม่ได้ปิด ทุกร้านยังคงเปิดค้าขายกันอยู่ และยังคงรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมภายในชุมชนไว้ได้เป็นอย่างดี เมื่อวารสาร “สารคดี” และหนังสือพิมพ์ “เดลินิวส์” ได้ตีพิมพ์บทความเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวตลาดคลองสวนตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันในปี พ.ศ. 2545 ได้จุดประกายให้นายสุธีร์ อศุภนิชย์ เจ้าของตลาดคนปัจจุบันและดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีตำบลคลองสวนด้วยในขณะนั้น เกิดความคิดที่จะพัฒนาให้ตลาดคลองสวนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้น จึงได้ริเริ่มรื้อฟื้นและพัฒนาตลาดนี้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นและได้รับความนิยมมากขึ้นเป็นลำดับ จนส่งผลให้ได้รับพระราชทานรางวัลสถาปัตยกรรมดีเด่นประเภทชุมชนพื้นถิ่น ในปี 2547 จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี นอกจากนี้หน่วยงานต่างๆ ยังได้ให้ความสนใจเข้ามาให้การสนับสนุนช่วยเหลือด้านต่างๆ เพื่อให้มีความพร้อมที่จะรองรับนักท่องเที่ยวและเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ยั่งยืน ซึ่งวิถีชีวิตดั้งเดิมและสถาปัตยกรรมที่สวยงามเชิดชวในอดีต สิ่งที่น่าสนใจมากของตลาดคลองสวนร้อยปีคือบรรยากาศแบบโบราณ ทั้งโครงสร้างของตัวตลาดที่เป็นอาคารไม้เก่าและภายในตลาดที่มีสินค้ารวมทั้งภาพโฆษณาย้อนอดีตที่หาชมได้ยากในปัจจุบัน รวมทั้งป้ายชื่อร้านค้าที่เก่าแก่ตามสภาพ นอกจากนี้พ่อค้าแม่ค้าต่างให้การต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยความที่เป็นมิตร ยินดีบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชนด้วยความภาคภูมิใจ เชื่อเชิญให้คนรุ่นใหม่จากทุกสารทิศที่เดินทางมาชมและใช้บริการ ในปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศต่างสนใจมาเยี่ยมชมอย่างต่อเนื่อง ผลจากความนิยมนี้ ทำให้ในปี พ.ศ. 2552 ตลาดคลองสวนร้อย

ปีได้รับรางวัลอันดับสองในโครงการ “9 Destinations Awards 2009” จากการโหวตของนักท่องเที่ยวกว่า 150,000 รายทั่วประเทศ ผ่าน www.9destinations.com ของบริษัท โฟสต์ พับลิชชิง จำกัด (มหาชน) ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสุดประทับใจของเมืองไทย ซึ่งเป็นอีกหนึ่งรางวัลที่สร้างความภาคภูมิใจแก่ชุมชนที่ร่วมกันอนุรักษ์ตลาดแห่งนี้ให้คงอยู่สืบไป

ทุนทางสังคมและลักษณะของทุนทางสังคมที่ปรากฏในชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี

1. ทรัพยากรบุคคลในชุมชน

ตลาดคลองสวนร้อยปีเป็นตลาดเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ผู้ที่เป็นเจ้าของตลาดเดิม ได้พัฒนาพื้นที่ให้กลายเป็นแหล่งชุมชนขนาดใหญ่ให้ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นพื้นที่ทำมาหากินโดยไม่คิดค่าเช่า สืบทอดกันมาจนถึงรุ่นลูก คือ นายสุธี อัครวณิชช์ ซึ่งเป็นผู้นำคนสำคัญในปัจจุบัน ต่อมาเขาได้ร่วมกันกับประธานชุมชน ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันเป็นผู้นำในการผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นในชุมชน โดยได้ร่วมเป็นผู้นำในการจัดการตลาดจนประสบผลสำเร็จ ทั้งการดูแลบริหารจัดการในความสงบเรียบร้อย กำหนดทิศทางการดำเนินงานและคอยให้คำปรึกษาชี้แนะเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ที่ควรและร่วมกันหาทางออกกับปัญหาที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการประชาสัมพันธ์ตลาดคลองสวนให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยว ผ่านรายการโทรทัศน์และช่องทางอื่นๆ ที่ทันสมัย ผู้นำทั้งสองคนนี้ถือเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของตลาดคลองสวน เป็นคนที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ และให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ทั้งการเสียสละทรัพย์สินและแรงงานในกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้น จะเห็นได้จากเมื่อมีการเรียกประชุม คนในชุมชนจะเข้าร่วมประชุมกันอย่างพร้อมเพรียงกัน

2. ด้านที่เป็นความไว้วางใจ

ชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปีเป็นแหล่งชุมชนขนาดใหญ่ที่มีคนหลากหลายชาติพันธุ์ ทั้งไทย จีน มุสลิม เขมร และมอญ อาศัยอยู่ร่วมกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และปรับตัวเข้าด้วยกันเป็นอย่างดี เมื่อมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นในชุมชน สมาชิกชุมชนทุกชาติพันธุ์ต่างมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน โดยเฉพาะเมื่อมีการร่วมประชุมหารือเพื่อวางแผนกิจกรรมต่างๆ ซึ่งทุกกลุ่มเสนอความคิดเห็นได้อย่างอิสระโดยไม่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นตามมา นอกจากนี้เวลาจัดกิจกรรมตามประเพณีของชุมชน ตัวอย่างเช่น งานจิวประจำปีซึ่งถือเป็นงานสำคัญของชุมชน ที่จัดขึ้นในเดือนมีนาคม คนในชุมชนต่างร่วมแรงร่วมใจกัน โดยไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ ฯลฯ ในขณะเดียวกันยังร่วมมือกันเอาใจใส่ช่วยเหลือส่วนรวม และคอยเป็นหูเป็นตาในการดูแลความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน ในลักษณะเป็นข้อตกลงร่วมกันอย่างง่าย ๆ ทั้งนี้เพราะคนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนยังมีความผูกพันกับถิ่นที่อยู่อาศัยและวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เรียบง่าย ซึ่งมักจะคุ้นเคยกับการปฏิสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ

3. บรรทัดฐานทางสังคม

จุดเด่นของตลาดคลองสวนร้อยปีที่มีส่วนเชื่อมร้อยคนชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่อาศัยในชุมชนนี้คือ ข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ตัวตลาดซึ่งมีสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ เมื่อเกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้น ผลจากการประชุมได้มีมติร่วมกันที่จะอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบโบราณนี้ไม่ให้สูญหาย กล่าวคือห้ามคนในชุมชนทำการรื้อถอนหรือดัดแปลงอาคารไม้ทั้งหมดภายในชุมชน หากเกิดความชำรุดสามารถซ่อมแซมได้ แต่ให้คงรักษารูปแบบเดิมไว้ เพื่อให้เป็นไปตามมตินี้เจ้าของตลาดจึงมักย้าเตือนเสมอให้ปฏิบัติตาม นอกจากนี้ยังได้ย้ำเกี่ยวกับการให้พูดจาปราศรัยกับ

นักท่องเที่ยวด้วยถ้อยคำที่สุภาพ คำขายสินค้าที่มีคุณภาพ และไม่ค้ากำไรเกินควร โดยผู้ประกอบการต้องเป็นคนในชุมชนเท่านั้น ในขณะเดียวกันยังมีข้อตกลงที่คนในชุมชนต้องร่วมกันรักษากฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน คือ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และปฏิบัติตามการแนะนำของเจ้าของตลาดด้วย หากมีบางส่วนที่ไม่ปฏิบัติตามกติกาดังกล่าวนี้นี้ ผู้พบเห็นสามารถไปร้องเรียนที่เทศบาล จากนั้นเจ้าของตลาดจะทำการตักเตือนเป็นรายบุคคล ให้ปรับปรุงพฤติกรรมให้เหมาะสม หากเป็นปัญหารุนแรงหรือเป็นเรื่องที่ต้องตัดสินใจร่วมกันของคนในชุมชนก็จะนำเข้าที่ประชุม เพื่อร่วมหารือและหาทางออกที่เหมาะสมต่อไป

4. กลุ่ม/องค์กรภายในชุมชน

ในชุมชนตลาดคลองสวนมีกลุ่มทางสังคมเกิดขึ้นที่เป็นทางการ 2 กลุ่มด้วยกัน คือ คณะกรรมการศาลเจ้าพ่อคลองสวน และคณะกรรมการตลาดคลองสวน การก่อตั้งของคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อคลองสวนไม่เป็นที่ทราบแน่ชัด แต่ผู้เฒ่าในชุมชนเล่าว่าเป็นกลุ่มทางสังคมในชุมชนที่เก่าแก่ที่สุด โดยจะมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนคนในชุมชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการนี้กันทุกปี ส่วนคณะกรรมการตลาดคลองสวนจัดตั้งขึ้นมาในปี พ.ศ. 2547 โดยคัดเลือกจากคนในชุมชนที่เจ้าของตลาดเห็นว่ามีความเหมาะสมเพื่อเป็นผู้ดูแล จัดกิจกรรมและประสานงานต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการคือ กลุ่มสนทนา ซึ่งมักจะรวมกันเป็นกลุ่มย่อยๆ หลายกลุ่ม เพื่อพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งภายในและภายนอกชุมชน สถานที่ที่มักจะใช้เป็นที่พักพบปะกันคือ ร้านกาแฟของแป๊ะแก้ว ซึ่งอยู่ภายในตลาด บางกลุ่มจะพบปะกันหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมการเดินเฝ้าไร่ในตอนเย็นของทุกวัน

การที่สมาชิกของกลุ่มทางสังคมดังกล่าวเป็น

คนในชุมชนที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี เป็นผลให้การทำงานไม่มีรูปแบบที่เป็นทางการและไม่มีแบบแผนที่ตายตัวนัก ในการพบปะหรือประชุมกันมักจะมีรูปแบบการดำเนินการที่ไม่ซับซ้อน ใช้การสื่อสารที่เข้าใจง่าย และแบบแผนของการปฏิบัติต่อกันของสมาชิกกลุ่มมักจะปรากฏออกมาในลักษณะของการให้ความร่วมมือกับกิจกรรมภายในกลุ่มเป็นสำคัญ โดยส่วนใหญ่สมาชิกจะเข้าร่วมประชุมอย่างพร้อมเพรียงกัน แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ เพราะมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันไม่ต้องเกรงกลัวอำนาจหรืออิทธิพลของคนใดคนหนึ่งชัดเจน ในขณะเดียวกันมักจะเชื่อคำแนะนำหรือคำชี้แนะของผู้นำ ทั้งนี้ อำนาจการตัดสินใจที่อยู่นอกเหนือความสามารถของกลุ่มจะขึ้นอยู่กับเจ้าของตลาด ที่มีหน้าที่สนับสนุนและให้คำปรึกษากับกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมาอย่างสม่ำเสมอ

5. ความสัมพันธ์แบบเครือขาย

เมื่อมีแนวคิดที่จะให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และได้รวมตัวกันตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อร่วมกันบริหารจัดการตลาดและกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมกับได้มีการประสานงานกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง ในการดำเนินกิจกรรม ทำให้ต่อมาได้รับการสนับสนุนจากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง ในการจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์หลายอย่างแก่ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดสัมมนาเชิงวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาตลาดคลองสวนในเชิงอนุรักษ์ ซึ่งได้เชิญนักวิชาการ ชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในการหาทิศทางพัฒนาตลาดคลองสวนต่อไปในอนาคต มีการวางแผนการจัดวางร้านค้า การกำหนดเส้นทางเดิน รวมไปถึงการได้รับมอบแบบจำลองตลาดคลองสวนมาตั้งไว้ที่พิพิธภัณฑ์

บ้านเลขที่สาม เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ถ่ายรูปเป็นที่ระลึก ต่อมาได้มีการจัดงานสืบสานตำนานคลองสวนขึ้นเพื่อประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ด้วยความร่วมมือกันระหว่างเทศบาล คลองสวนกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

นอกจากนี้ยังได้มีกิจกรรมแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ระหว่างเครือข่ายที่เป็นชุมชนที่มี การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้วยกัน ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากการ พบปะกันในการจัดการสัมมนาทางวิชาการที่กล่าว ข้างต้น ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันถึง แนวทางการดำเนินกิจกรรม และรูปแบบวิธีการดำเนิน กิจกรรม อันช่วยสร้างแรงบันดาลใจในการพัฒนากิจกรรม ต่างๆ ในตลาดคลองสวนให้ก้าวหน้าได้รวดเร็วอย่างน่า พอลใจ

กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน ตลาดคลองสวนร้อยปี

แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ ขั้นการวางแผน และการตัดสินใจของชุมชน ขั้นการดำเนินงาน ขั้นการรับ ผลประโยชน์ และขั้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และ ถอดบทเรียน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นการวางแผนและการตัดสินใจของ ชุมชน

ชาวชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปีได้เริ่มคิดที่จะ ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นเมื่อเห็นว่าการค้าขายแบบดั้งเดิมในตลาดคลองสวนซบเซาลง จาก ผลกระทบของการกระจายความเจริญจากภายนอกเข้าสู่ ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงประมาณ 20 กว่าปีที่ ผ่านมา ที่ได้มีการสร้างถนนเข้ามายังพื้นที่นี้ ทำให้การสัญจรทางน้ำไม่เป็นที่นิยม ผู้คนในละแวกใกล้เคียงและ ในชุมชนจึงนิยมเดินทางไปซื้อสินค้าในตัวเมืองมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันบางครัวเรือนได้ย้ายออกนอกพื้นที่เพื่อ ไปประกอบอาชีพอื่น จนกระทั่งในช่วงปี พ.ศ. 2545

วารสารสารคดีและหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ได้ลงเรื่องราว เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวตลาดคลองสวนตั้งแต่ในอดีต จนถึงปัจจุบัน ทำให้เจ้าของตลาดเกิดแรงบันดาลใจที่จะ พัฒนาตลาดคลองสวนให้เป็นที่รู้จัก จึงได้เรียกประชุม ชาวบ้านทั้งหมดเพื่อสอบถามความคิดเห็นว่าต้องการให้ เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายในชุมชน หรือไม่ และหากเกิดขึ้นแล้วรูปแบบกิจกรรมควรจะมี ลักษณะเป็นอย่างไร โดยให้พิจารณาถึงจุดเด่นของ ตลาดคลองสวนด้วย

ผลจากการประชุมปรากฏว่า คนในชุมชนต่าง เห็นพ้องต้องกันว่า สถาปัตยกรรมภายในตลาดสามารถ นำมาเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสัมผัส บรรยากาศแบบอดีตที่เคยรุ่งเรือง จึงได้มีการ วางเป้าหมายที่จะให้ตลาดคลองสวนกลายเป็นตลาด ท่องเที่ยวที่คงไว้ซึ่งความสวยงามของรูปแบบ สถาปัตยกรรมแบบโบราณ และมีมติที่จะอนุรักษ์ โครงสร้างของอาคารภายในตลาด รวมทั้งได้ร่วมมือกับ ทางเทศบาลตำบลคลองสวนพาคนในชุมชนไปศึกษา ดูงานที่ตลาดน้ำอื่นๆที่ประสบความสำเร็จ เช่น ตลาดน้ำ ดอนหวาย จังหวัดนครปฐม เป็นต้น เพื่อกระตุ้นให้ สมาชิกชุมชนได้เกิดแรงบันดาลใจ และนำสิ่งที่ได้รับการ ศึกษาดูงานมาปรับใช้ หลังจากนั้นได้มีการประชุม ร่วมกันอีกหลายครั้ง จนในที่สุดได้ร่วมกันจัดทำ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวของตลาดคลองสวนขึ้นมา ซึ่ง ครอบคลุมการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก และการทำ กิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะกล่าวถึงในขั้นต่อไป

ขั้นที่ 2 ขั้นการดำเนินงาน /กิจกรรมการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

หลังจากได้มีการตกลงร่วมกันที่จะพัฒนาการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และจัดทำแผนพัฒนาแล้ว ได้มีการ ตั้งคณะกรรมการตลาดเพื่อให้การดำเนินงานมีความ สะดวกรวดเร็วและเป็นระบบตามแผนที่ได้วางไว้

คณะกรรมการตลาดนี้เป็นตัวแทนของสมาชิกในชุมชน ในการประสานงานกับคนในชุมชน กระจายข่าวสาร ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมทั้งการดูแลความสงบเรียบร้อยในชุมชน โดยได้ มอบหมายให้เจ้าของตลาดเป็นประธานและเป็นผู้ พิจารณาเลือกคนในชุมชนที่เห็นว่ามีความเหมาะสมและ เป็นผู้ที่มีความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมในอดีตเป็น อย่างดี หลังจากนั้นจึงได้มีการนัดประชุมร่วมกันอย่าง สม่าเสมอ เพื่อริเริ่มและวางแผนทำกิจกรรม ติดตาม ความคืบหน้า รวมทั้งปัญหา และอุปสรรคต่างๆที่เกิดขึ้น อย่างต่อเนื่อง กิจกรรมแรกที่จัดทำขึ้นคือ การจัดอบรม หลักสูตรต่างๆให้กับคนในชุมชน ได้แก่ การจัดอบรมการ ทำขนม อาหาร และฝีมือต่างๆ โดยได้รับความร่วมมือ จากเทศบาลคลองสวน ผลจากการอบรมนี้ทำให้เกิด กิจกรรมการผลิตสินค้าและการค้าขายที่หลากหลายขึ้น ในตลาด นอกจากนี้สมาชิกบางคนยังจัดหาสินค้าย้อน ยุคจากภายนอกมาจำหน่ายด้วย เช่น ขนมหรือ ของเล่น เด็กโบราณ ฯลฯ เพื่อดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวและ เป็นการเพิ่มมนต์เสน่ห์ให้กับตลาดโบราณแห่งนี้มากขึ้น ที่น่าสนใจคือ บางครอบครัวได้พยายามสืบทอดกิจการที่ บรรพบุรุษเคยทำไว้ ส่วนใหญ่จะเป็นการผลิตสินค้า จำพวกอาหาร เช่น กาแฟโบราณ ขนมหวานและเบี๊ยะ ไข่ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การรับผลประโยชน์

หลังจากได้ริเริ่มกิจกรรมต่างๆตามแผนการ จัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มาระยะหนึ่ง ปรากฏว่ามี นักท่องเที่ยวสนใจเดินทางมาเที่ยวที่ตลาดคลองสวนเป็น จำนวนมากอย่างต่อเนื่อง ทำให้คนในชุมชนได้รับ ประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจสังคมและการพัฒนา ศักยภาพของคน ในด้านเศรษฐกิจ คือ ทำให้คนในชุมชน มีรายได้เพิ่มขึ้นและสร้างความมั่นคงในทรัพย์สินให้กับ คนในชุมชนได้เป็นอย่างดีจากการจัดการทรัพย์สินให้ก่อ

เกิดรายได้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังมีการพัฒนาระบบ สาธารณูปโภคภายในชุมชน เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เช่น การสร้างลานจอดรถ การจัดให้มีรถสุราเคลื่อนที่ และที่นั่งพักริมทาง ฯลฯ ซึ่งช่วยให้เศรษฐกิจของชุมชน ขยายตัวด้วย ในทางสังคมทำให้เด็กและเยาวชนที่ ออกไปเล่าเรียนภายนอกชุมชนบางส่วนหันกลับเข้ามา หารายได้พิเศษโดยการช่วยผู้ปกครองทำการค้าขายใน วันหยุดสุดสัปดาห์ มีระบบรักษาความปลอดภัยที่ดีขึ้น เช่น มีถังดับเพลิง และกล้องวงจรปิด เป็นต้น มีการกำจัด ผักตบชวาและขยะมูลฝอยในแหล่งน้ำภายในชุมชน ทำ ให้ในปัจจุบันตลาดคลองสวนไม่มีปัญหาจราจรหรือการลัก ขโมยเกิดขึ้น มีความเป็นระเบียบและสะอาดยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีการปรับปรุงทางเดิน และซุ้มหน้าประตู ทางเข้าให้มีความสวยงามมากยิ่งขึ้น มีการทำพานักท่องเที่ยวได้ลงไปทานอาหารอย่างเป็นสัดส่วน ส่วน ด้านการพัฒนาศักยภาพของคน การเกิดกิจกรรมการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ประสบผลสำเร็จส่งผลให้คนใน ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจและมีกำลังใจที่จะพัฒนา ตนเองให้สามารถทำประโยชน์ให้กับครอบครัวและชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อยและมี ฐานะยากจน แต่เมื่อสามารถค้าขายหาเลี้ยงตัวเองและ ครอบครัวได้ จึงรู้สึกภาคภูมิใจและมีศักดิ์ศรีมากขึ้น สามารถอยู่ในชุมชนที่ตนคุ้นเคยได้อย่างมีความสุข

ขั้นที่ 4 ขั้นการแบ่งปันแลกเปลี่ยนประสพ การณ์และถอดบทเรียน

เมื่อมีการดำเนินงานมาระยะหนึ่งและเห็นผล พอสมควร ได้มีการประชุมแลกเปลี่ยนประสพการณ์ ซึ่ง ในการประชุมนี้ไม่เพียงแต่มีการรายงานความก้าวหน้า ของการดำเนินงาน แต่ยังมี การร่วมพิจารณา กับปัญหา ต่างๆที่ประสบจริงและด้วยการกระตุ้นให้สมาชิกชุมชน สะท้อนออกมา อันเป็นการถอดบทเรียนจากที่ได้ลอง ปฏิบัติจริงในแต่ละช่วง การปฏิบัติในลักษณะนี้ส่งผลให้

สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ร่วมกัน และสามารถปรับปรุงการทำงานเป็นช่วงๆ ไม่ให้ปัญหาสะสมและพอกพูนจนยากที่จะแก้ไข

บทบาทของทุนทางสังคมในกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนตลาดคลองสวนร้อยละปีมีความก้าวหน้าเป็นที่ประจักษ์ อันเป็นผลจากการนำทุนทางสังคมมาใช้ให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากคนในชุมชนมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันมาตั้งแต่อดีต อาศัยอยู่ร่วมกันเหมือนพี่เหมือนน้อง ปรับตัวเข้ากันได้ดีระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ สามารถมาร่วมกันคิด ร่วมวางแผนพัฒนาสร้างข้อตกลง รวมทั้งปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกันโดยเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งส่งผลดีต่อสมาชิกชุมชน ซึ่งเห็นได้จากการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน ด้วยความไว้วางใจกัน ซึ่งพัฒนามาจากการเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นธรรมชาติ ในลักษณะของประชาสังคม (Civil society) ความพยายามในการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงเป็นไปอย่างราบรื่น นอกจากนี้ความเป็นผู้นำของเจ้าของตลาดทำให้ได้รับการยอมรับสูงจากสมาชิกชุมชน เกิดเป็นความร่วมมือกันอย่างแข็งขันในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทั้งในการประชุม การร่วมทำกิจกรรมต่างๆ รวมทั้ง การพัฒนาตนเองเพื่อรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ไปได้ดี จึงถือได้ว่าทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมเป็นสิ่งที่สำคัญของปรากฏการณ์การพัฒนาตลาดคลองสวนและชุมชนแห่งนี้ ในขณะเดียวกันเมื่อพลังของทุนทางสังคมในชุมชนถูกขับเคลื่อน การขยายทุนทางสังคมโดยการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับภายนอกจึงดำเนินไปได้ไม่ยากด้วย เพราะสามารถประสานเชื่อมโยงกับหน่วยงานภายนอกที่สนใจสนับสนุนงานในลักษณะนี้ ด้วยการประสานผลประโยชน์อย่างลงตัว

อภิปรายผล

การศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในตลาดคลองสวนร้อยละปี อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ มีข้อค้นพบที่สำคัญ คือ ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมีพัฒนาการมาจากความสัมพันธ์แบบพึ่งพากันที่มีมาอย่างยาวนาน สมาชิกชุมชนแม้จะมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ แต่อาศัยอยู่ด้วยกันในพื้นที่มาตั้งแต่บรรพบุรุษ มีการปรับตัวเข้าหากันจนมีวิถีชีวิตที่ผสมผสานกันอย่างดี มีความไวเนื้อเชื้อใจจะหว่างกันสูง ประกอบกับมีแกนนำชุมชน โดยเฉพาะเจ้าของตลาดคลองสวน ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณูปการต่อชุมชนแก่สมาชิกชุมชนมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยรุ่นพ่อมาจนถึงปัจจุบัน องค์ประกอบดังกล่าวนี้ มีส่วนผลักดันให้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เกิดขึ้นและสามารถจัดการได้อย่างราบรื่น โดยคนในชุมชนส่วนใหญ่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการเป็นอย่างดี ทั้งในการวางแผนและตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การร่วมแบ่งปันแลกเปลี่ยนประสบการณ์และถอดบทเรียน และร่วมรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมนี้ส่งผลอย่างสำคัญต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ไดเนินไปด้วยดี และมีอุปสรรคน้อยมาก ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน ข้อค้นพบดังกล่าวนี้สอดคล้องกับงานวิจัยหลายชิ้น เช่น ผลงานของLee (1976) และ ยงยุทธ บุราสิทธิ์ (2533) ที่กล่าวถึงบทบาทที่สำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน และลักษณะการมีส่วนร่วมที่เป็นกระบวนการโดยแบ่งออกเป็นขั้นตอนต่างๆ ที่คล้ายคลึงกันกับข้อค้นพบในงานชิ้นนี้

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตลาดคลองสวนมีรูปแบบที่ไม่เป็นทางการเป็นส่วนใหญ่ โดยพัฒนามาจากความสัมพันธ์ดั้งเดิมที่มีมาอย่างยาวนาน แล้วมาปรับระบบให้มีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่

ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการตลาดคลองสวน ซึ่งมักจะเรียกประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อปรึกษาหารืออย่างต่อเนื่อง แต่รูปแบบการประชุมเป็นไปอย่างไม่เป็นทางการ ในบรรยากาศที่เป็นกันเอง สนทนากันด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย รับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน จนพัฒนาไปสู่การสร้างข้อตกลงร่วมกันบนฐานของความไว้วางใจที่มีเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จึงทำให้กิจกรรมร่วมเป็นไปอย่างราบรื่น เพื่อประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก การขับเคลื่อนลักษณะนี้สอดคล้องกับที่(Putnam 2000 อ้างถึงใน วรวิมล โธมัส, 2548) ได้อธิบายไว้ในกระบวนการสร้างทุนทางสังคมในชุมชนที่มีความสัมพันธ์ตามธรรมเนียมปฏิบัติ (Traditional relationship) นั้น ปัจเจกบุคคลจะต้องสร้างมิตรภาพ และจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม หากปัจเจกบุคคลอยู่โดยลำพัง อาจจะไม่ได้รับการช่วยเหลือทางสังคม จนกว่าเขาได้เริ่มติดต่อสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน หลังจากนั้นทุนทางสังคมจึงค่อยๆมีการสะสมขึ้นมา ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ จะช่วยให้ปัจเจกสามารถบรรลุถึงความต้องการทางสังคมของตนเองได้

นอกจากนี้ทุนทางสังคมในชุมชนนี้มีการขับเคลื่อนโดยอาศัยทรัพยากรและศักยภาพต่างๆที่สามารถหาได้จากตัวบุคคลระดับแกนนำในชุมชนที่เป็นที่ยอมรับจากคุณประโยชน์ที่ทำมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าของตลาดคลองสวน ซึ่งได้ร่วมกันทำงานกับแกนนำคนอื่นๆที่ล้วนมีจิตสาธารณะสูง รู้จักทำประโยชน์ต่อส่วนร่วม เข้ามาทำหน้าที่เป็นเป็นคณะกรรมการตลาดโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน คุณสมบัติของทรัพยากรบุคคลระดับแกนนำในชุมชนนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟูทุนทางสังคมให้มีการขับเคลื่อนเพื่อช่วยแก้ปัญหาความชบเซาให้กลับมามีชีวิตชีวาขึ้นมา สอดคล้องกับที่สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต (2548) ได้อธิบายถึงลักษณะของทรัพยากรบุคคลที่จะ

ก่อให้เกิดทุนทางสังคมในชุมชนว่า จะต้องเป็นผู้ที่มีความนิยมและระบบคิดที่ดี มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกัน มีความสามัคคี มีจิตสาธารณะ รู้จักทำประโยชน์ต่อส่วนร่วม และมีผู้นำที่ซื่อสัตย์ โปร่งใส และงานวิจัยของสุวัฒน์ชัย สวัสดิผล (2552) ที่พบว่าทุนทางสังคมกลับมาใช้ให้ประสบความสำเร็จ นั้น มีปัจจัยภายในที่สำคัญเข้ามาสนับสนุนอันได้แก่ ผู้นำ ซึ่งเป็นผู้กล้านำนวัตกรรมใหม่ๆมาใช้ รวมทั้งมีการทำงานอย่างจริงจังจนเกิดผลลัพธ์ที่ชุมชนยอมรับ

นอกจากนี้ในกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนตลาดคลองสวนยังได้มีการพัฒนาเชิงเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกและชุมชนอื่นๆที่มีอุดมการณ์ร่วม ซึ่งมีส่วนให้การสนับสนุนชุมชนในด้านงบประมาณและความรู้ต่างๆ อันช่วยเสริมให้การขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สามารถดำเนินไปได้ด้วยดี ไม่มีอุปสรรคมากนัก ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของไพพาดิ์ เหลืองภทรเชวง (2548) ที่พบว่าลักษณะของทุนทางสังคมในหมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเกี่ยวข้องกับความเป็นเครือข่ายที่มีจำนวนมากและ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

สรุปผลการวิจัย

ทุนทางสังคมในชุมชนตลาดคลองสวน ประกอบด้วย ทรัพยากรบุคคลในชุมชนที่มีศักยภาพเป็นผู้นำ และความสัมพันธ์ของสมาชิกชุมชนที่มีมาตั้งแต่อดีตอันนำไปสู่ความไว้วางใจ ที่มีต่อกลุ่ม/องค์กรในชุมชน ทั้งที่มีอยู่แล้วและที่สร้างขึ้นใหม่บนฐานของความสัมพันธ์เดิม และผนวกกับมีเครือข่ายเกิดขึ้นและพัฒนาในภายหลัง ที่ก่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถพัฒนาไปสู่การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างเป็นกระบวนการ และดำเนินอย่างต่อเนื่อง แม้การขับเคลื่อนจะมีรูปแบบไม่เป็นทางการก็ตาม แต่

เป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับบริบทความสัมพันธ์ของสมาชิกที่เป็นความสัมพันธ์ตามประเพณีนิยมที่เกิดขึ้นอย่างซ้ำๆจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิต

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ด้วยการสนับสนุนการพัฒนาความรู้ และร่วมหาทางเลือกใหม่ในการประกอบอาชีพและการดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน เพื่อให้สามารถมีรายได้เลี้ยงดูตนเองตลอดทั้งปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่นักท่องเที่ยวมีจำนวนน้อย ด้วยการผลักดันให้เกิดกลุ่มกิจกรรมที่หลากหลายและสามารถปรับตัวได้ดี

1.2 ควรพัฒนาศักยภาพผู้นำท้องถิ่น โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่มีแววความเป็นผู้นำให้ตระหนักถึงความสำคัญของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อรับช่วงการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนแห่งนี้ให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

1.3 ควรศึกษาแนวทางในการส่งเสริมการพัฒนาบทบาททุนทางสังคมในชุมชนอย่างมีพลวัต ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อันจะช่วยส่งเสริมให้เกิดการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์. (2547). **ทุนทางสังคม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต. (2548). **ทุนทางสังคมฉบับประชาชน**. กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซนจูรี่จำกัด.

พิชัย สดภิบาล . (2549). **โครงการพัฒนาตลาดคลองสวนในเชิงอนุรักษ์**. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารการพิมพ์คณะครู ศาสตราจารย์อุตสาหกรรม สถาบัน เทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

ยงยุทธ บุราสิทธิ์. (2533). เทคนิคการกระตุ้นชาวบ้านให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน. **วารสารพัฒนาชุมชน**, ปีที่ 29, 41-46.

โกสินทร์ ดอกบัว. (2551). **ทุนทางสังคมกับการดำรงอยู่ของชุมชนชนบท กรณีศึกษา : ชุมชนท่องเที่ยวตำบลบางเจ้าฉ่า หมู่ที่ 8 บ้านอ่างทอง อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ไพพาณี เหลืองภัทรเชวง. (2547). **ทุนทางสังคมกับการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง : ศึกษากรณี หมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จกับหมู่บ้านที่ประสบความล้มเหลว**. ภาคนิพนธ์คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สุวัฒน์ชัย สวัสดิผล. (2552). **ทุนทางสังคมกับการจัดการศูนย์เรียนรู้ กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ชุมชนมอญบางกระบือ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุเทพ วงศ์สุภา. (2548). **ทุนทางสังคมของชุมชนกับการจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Lee, C. J. (1976). **The Role of the Citizen in the C.D. Process**. In *Community Development as a Process*. New York: University of Missouri Press.